

Н.О. Лісова

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

nlisova@gmail.com

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ ЕКОЛОГІЧНИХ УМОВ ФІТОЦЕНОЗІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «КРЕМЕНЕЦЬКІ ГОРИ»

Антропогенні зміни екологічних умов фітоценозів мають різний характер, проходять у не однаковому ритмі та часі. Виникають нові угруповання – антропогенні, раніше невідомі в регіоні (наприклад, угруповання бур'янів, які зникають разом із зміною діяльності людини). Процеси синантропізації формують сучасний рослинний покрив і будуть в подальшому впливати на його зміни [4, 5, 6].

Сучасна природа є наслідками багатовікових еколого-історичних змін. Значний вплив на формування рослинного покриву, поряд із природними умовами, мали різні форми антропопресії. Історія рослинності є відбитком не лише змін кліматичних, але також інтенсивності і сприятливості діяльності людини в природному середовищі. На зміни лісових фітоценозів, під впливом людини, вказує історія деяких видів дерев, виключно пов'язана з антропогенним впливом, наприклад, експансія граба звичайного [1, 3].

Завдяки оцінкам палеоботаніків та екологів, можна виділити природні зміни рослинності, а також ті які виникли під впливом господарювання людини. Найбільших змін, а саме знищення, зазнали лісові угруповання [2, 4].

Внаслідок господарської діяльності вкрита лісом площа зменшилась у національному природному парку «Кременецькі гори». Значного антропогенного впливу зазнали гори Черча, Замкова, Божа, Гостра, Дівочі скелі, Страхова, Маслятин, оскільки тут знаходяться ділянки культового поклоніння, рекреаційної діяльності. Ці гори відвідує велике число туристів, які

часто ігнорують інформаційні аншлаги, екологічні стежки. У зв'язку з цим відбувається стихійне витоптування трав'яних ділянок.

Знищені біоценози гори Маслятин. Тут ліси займають 95,9%, у деревостані переважає граб звичайний, який витісняє інші види дерев. Зустрічаються також дуб звичайний, сосна звичайна, береза повисла та ін. Є біогалявини – 0,6%. Значну частину гори – 12,5% – займають агроценози.

На горі Страхова під лісом знаходиться 98,7% площі. Переважають грабово-соснові ліси, поодинокі трапляється бук лісовий, дуб звичайний, модрина європейська. Тут росте червонокнижний вид – береза Клокова. Наявні біогалявини – 0,8%.

На горі Дівочі скелі мішані ліси займають 93%. Домінує сосна звичайна, трапляється граб звичайний, дуб звичайний, клен гостролистий, акація біла тощо. На горі Гостра лісові культури займають 96,7%, є біогалявини – 1,5%. В деревостані домінує сосна звичайна, до неї приєднується береза повисла.

Для збереження лісів необхідна система лісівничих заходів, а саме:

- сприяння природному поновленню головних цінних лісоутворюючих порід;
- догляд за молодняками природного і штучного походження з метою формування складу насадження відповідного або подібного до корінного типу;
- рубки, пов'язані з регулюванням санітарного стану лісу.

На території національного парку відмічається розорювання земель, вершини гір Дівочі скелі, Черча. Розорювання проводять місцеві жителі аж до карнизу гір, використовуючи землі під агрокультури. Висаджують картоплю, буряки, квасоллю, засівають ячмінь та інші сільськогосподарські культури, використовуючи при цьому землі, де росли рідкісні види рослин, такі як *Helianthemum canum* (L.) Baumg., *Trinia multicaulis* Schischk., *Dracocephalum austriacum* L., *Galium exoletum* Klok., *G. besseranum* Klok тощо. Зростає залуженість схилів, заростання трав'яними рослинами оголених ділянок. Поширене ураження рослин попелицею, кліщами, сажковими та іржастими грибами.

Ценопопуляція ендемічного виду *Dracosephalum austriacum*, що росте по краю карнизу Дівочих скель, представлена 4-ма особинами, з яких лише одна квітує. На вказаній ділянці дозволено будівництво, яке загрожує зникненню надзвичайно цінних реліктових видів.

Біля підніжжя гори Дівочі скелі утворилися зарості *Acer negundo* L., який витіснив рідкісні види: *Teucrium montanum* L., *Erysimum pannonicum* Crantz, *Chamaecytisus blockianus* (Pawł.) Klásková, *Ch. Ruthenicus* (Fisch. ex Woloszcz.) Klásková, *Trifolium ochroleucon* Huds.

Були проведені меліоративні роботи по зміні русла ріки Іква, що спричинило до зникнення заплави, осушення заплавних земель, які були місцем поселення водоплавних птахів. Зникло велике число гідрофітів та гідатофітів.

Відмічене самовільне добування місцевими жителями крейди та мергелю на горах Божа, Страхова, Дівочі скелі, що необхідно припинити.

На горі Страхова, внаслідок розпалювань багать та розкладання наметів, дуже знищено степову ділянку з пануванням *Stipa pennata* L., у травостої якої були поширені *Salvia cremenecensis* Bess., *Teucrium montanum*, *Euphorbia volhynica* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawł., *Allium strictum* Schrad., *Linum flavum* L., *Iris hungarica* Waldst. et Kit. та ін. Зовсім зник червонокнижний вид – *Myosotis ludomilae* Zaverucha.

Під впливом вище вказаних антропогенних чинників з території філіалу «Кременецькі гори» зникли такі раритетні види рослин: *Anemone laxa* Juz., *Dianthus rogoviczii* Kleop., *Carlina onopordifolia* Bess. ex Szaf., Kulcz. et Pawł., *Myosotis ludomilae*, *Ranunculus zapalowiczii* Pacr., *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. На межі зникнення є *Helictotrichon desertorum* (Less.) Nevski та *Salvia cremenecensis*.

На досліджуваних територіях необхідно приділяти більшу увагу збереженню рідкісних видів рослин від інвазії антропохорів, сприяти плодоношенню та природному відновленню, репатріації зникаючих видів, захищати біотопи від антропогенного навантаження. Враховуючи значення

природних екосистем слід приділяти належну увагу їх охороні шляхом створення резерватів умовнокорінних лісів.

Список літератури

1. *Андрієнко Т. Л.* Мережа міждержавних природно-заповідних територій як показник сталого розвитку держави // Проблеми сталого розвитку України / Т. Л. Андрієнко. – К.: Лібра. – 1998. – С. 248–253.
2. *Артюшенко А. Т.* История растительности западных областей Украины в четвертичном периоде / Артюшенко А. Т., Арап Р. Я., Безусько Л. Г. – К.: Наук. думка, 1982. – 135 с.
3. *Онищенко В. А.* Лісова рослинність філіалу «Кременецькі гори» природного заповідника «Медобори» / В. А. Онищенко // Запов. справа в Україні. – 2002. – 6, Вип. 1. – С. 339–359.
4. *Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони)* / [С. М. Стойко, П. Т. Яценко, О. О. Кагало та ін.]. – Львів: Ліга-Прес, 2004. – 232 с.
5. *Стойко С. М.* Системи охорони природи у верхів'ї басейну Дністра / С. М. Стойко. – Львів: Меркатор, 2004. – 56с.
6. *Шеляг-Сосонко Ю. Р.* Охорона рідкісних видів Опілля // Рідкісні рослини природної флори України, шляхи та методи їх охорони / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, М. П. Жижин. – К.: Наукова думка, 1983. – С.110–114.